

EUSKALKIAK, ASKATU GABEKO KORAPILOA

KOLDO ZUAZO

Euskaltzaindiak euskara batuari bere babes eta onspena eman zioneko mendelaurdenaren atarian gaude (1968-1993). Mendez mendez bizirik zirauen buruhauste larria konponbidean sartzeari lortu zuen horrenbestez Euskararen Akademiak.

Bada euskaldunon baitan mendez mendez bizirik dirauen beste buruhauste bat ere, baina oraingo honetan, oster, ez dugu konponbide egokia aurkitzen asmatu: euskalkiei dagokien esparruez eta erabileraz mintzo naiz.

Euskalkien gai hori 60-70etako hamarkadetan jarri zen azkenengoz pil-pilean, baina, plazaratu zen unean eta plazaratu zen eran plazaratu zelako, korapiloa askatu beharrean,

nahasi eta gaiztotu baizik ez zen egin. Euskara batuari kontrajarri zizkion zenbaitek euskalkiak eta hauen alde zeude-nak haren aurkako eta haren aldekoak hauen aurkako bilakatu ziren ezinbestean.

Orain, beraz, euskara batuak bere bidea egin duenean eta haren beharra inork gutxik ezbaian jartzen duenean, badela garaia dirudi zentzuz eta soseguz eztabaidari ekiteko atzera berrir. Eta eztabaidari argi apur bat egite alde etorri nahi luke nire txosten honek.

Gaia zabalegia denez, ezingo ditugu, jakina, zoko-moko guz-tiak arakatu eta, hortaz, hiru alderdi erakustera mugatuko naiz: a) euskalkien arteko hierarkiak, b) hizkuntzaren batasuna eta c) etorkizunari begira oharrak.

EUSKALKIEN ARTEKO HIERARKIAK

- 1754 aldera idatzi zuen Larramendik bere *Corografía de Guipúzcoa* eta, bertan (Larramendi: 1969, 285) dioenez, gipuzkoarren hiru laurdenak ez omen zuen sasoi hartan gaztelan-iarik ulertu ere egiten. Euskaldun elebakarra omen zen gehien-go.

Gutxi batzuk omen ziren gaztelaniaz hitz egiteko gai, baina hala eta guztiz ere, berau zen hizkuntza nagusia, gaztelaniaz mintzo zelako Gipuzkoako handiki eta jende ikasia. Nekazariak, olagizonak, merkatari txikiak... ziren euskarari atxikiak zirau-tenak.

Larramendiren esanok hizkuntzen arteko desoreka, gazte-lania eta euskararen arteko hierarkia, salatzen dute argi eta garbi. Gaztelania ageri zaigu hierarkia horren gainaldean eta euskara, berriz, azpialdean:

$$(1) \quad \frac{G}{A} : \frac{\text{gaztelania}}{\text{euskara}}$$

- 1764ean idatzi zuen Xabier Munibek, Peñafloidako kon-deak, *El borracho burlado* opera eta ohar bi egin zituen Hi-

tzaurrearen amaieran. Honela zioen lehenak (Munibe: 1907, 389-390):

La primera se dirige à aquellos que notaràn la mezcla que se hace del Vascuence y Castellano, pareciendoles mas regular el que todo fuese en uno de los dos Idiomas. Digo, pues, que mi primera idea fue de que toda esta Opera fuese en Vascuence; pero luego me saltó la dificultad del Dialecto de que me havia de servir en ella. Si me valía del de Azcoytia hubiera sido poco grato à todo el resto del País hasta la Frontera de Francia, por la preocupacion que tienen contra el Vascuence ó Dialecto de Goi-erri, y si queria usar del Dialecto de Tolosa, Hernani, San Sebastian, & c. exponia à los Actores à hacerse ridiculos; pues sería difícil que todos pudiesen imitarle bien. Por esta razon, pues, me huve de contentar con reservar el Vascuence para lo cantado, haciendo que todo lo representado fuese en Castellano.

Zer azpimarratu asko dago ohar honetan. Alde batetik, Gipuzkoako handiketako zen Munibe eta, horrenbestez, gaztelaniaz idaztera zeraman garaiko ohiturak. Nagusi zebiltzan jorei aurka egin nahi izan zien, ordea, berak.

Bigarrenik, euskalkien arteko tirabirak ez direla atzo goizekoak, ez direla, esate baterako, euskara batuak ekarriak, ikus dezakegu. Aitzitik, bizi-bizirik ageri zaizkigu gutxienez ere behin XVIII. mendearen erdialderako.

Hirugarrenik, Hego Euskal Herrian —Frantziako mugaraino, bere hitzetan— bazela euskalkien arteko hierarkia bat aditzera eman zigun Munibek. Hierarkiaren gainaldean Tolosa-Hernani-Donostialdekoa, hots, Beterriko gipuzkera zegoen eta azpialdean, berriz, gainontzeko guztiak, Goierriko gipuzkera horien artean.

Laugarrenik, hierarkiaren gainaldean dagoen hizkera eder eta dotore iruditzen zaigun bitartean, baldar eta itsusi begitantzen zaigula azpialdean dagoena —Goierrikoa, oraingo honetan— adierazi zigun, era berean, Munibek. Ninyoles (1972, 105) soziolinguista valentziarraren hitzekin esateko: «El prestigio engendra el prejuicio».

Esan dezadan, azkenik, Munibek XVIII. mendean erakutsitako hierarkia hori sendotzera eta baieztatzen etorri dela beranduagoko beste zenbait, Lardizabal zaldibiarra adibidez. Honek ere 1855ean plazaratutako *Testamentu zarreco eta*

berrico condaira ez zuen berez zegokion Goierriko gipuzkeraz idatzi, Beterri aldekoan baizik.

- 1761ean argitaratu zen Agustín Cardaberaz hernaniarra *ren Eusqueram berri onac* eta hauxe irakur dezakegu bertan (Cardaberaz: 1973, 157):

Bizcaitarrac berac, ascoc beñtzat, gure Dialectoan berenean baño predicatcea naiago dutela: eta Bizcaico Predicadore asco gurean predicatcera oitu edo, eguin dirala.

Aintzakotzat hartzekoa Cardaberazen adierazpen hau. Gipuzkeraren ganako lilura bizkaitarren ere hedatua zegoela ikus dezakegulako alde batetik. Bizkaitar batzuek —askok, Cardaberazen arabera— euren euskalkiari muzin egin eta gipuzkeraz hitz egitera jotzen omen zutelako bigarrenik eta Bizkaian ere joera hauek oso sustrai sakonak dituztela ohar gaitzkeelako hirugarrenik.

- Eta jarrera hauek bere horretan iraun dute gaur arte. 1968koa, ia geure egunotakoa beraz, da Villasanteren lekukotasuna. Honela mintzo zen oñatiarrek euren hizkerarenganako zeukaten iritzia zela eta (Villasante: 1968, 82):

«Euskera ona, Tolosa aldekoa. Kiputz-aldekua». Lelo au ere maiz entzuten da. Sermoi, itzaldi eta liburuetarako beti euskera ori erabiltzen da. Eta hori eskatzen du jendeak ere. Emen Oñatin ere bai. Ango euskera apain eta dotoretzat jotzen da. Bertsolariek ere ura maite dute.

Orain arteko lerroetan argazki modura erakutsi diren lekukotasunek¹ garbi asko erakusten dute gaztelania eta euskararen artean dagoen hierarkiaren antzeko beste bat egon dela eta dagoela Hego Euskal Herriko euskalkien barruan. Beterriko gipuzkera dugu hierarkiaren gainaldean eta gainerako guztiak azpialdean:

$$(2) \quad \frac{G}{A} : \frac{\text{Beterriko gipuzkera}}{\text{gainontzeko hizkera eta euskalkiak}}$$

- Euskalkien arazoa bere osotasunean aztertuko badugu, ezin Iparraldean alde batera utzi. Bizkaiera bazen Hegoaldean istilu-iturri, zuberera dugu Iparraldeko buruhauste-sortzaile

nagusi. Biok dira, izan ere, nortasun bereziko euskalki eta bai Bizkaian eta bai Zuberoan euskararenganako atxikimendua bizi samarra izan da beti.

Eta ezinbesteko baldintzak dira bi hauek. Nortasun bereziko euskalkiak ditugu, halaber, zaraitzua edo erronkaria esate baterako, baina haran bi hauetan ez da, dakigula, euskalki gatazkarik sekula piztu. Euren kezka ez datza euskalki bata ala bestea hobestean, euskara ala gaztelania hobestean baizik. Beste era batera esanda: euskalki istilu eza euskararenganako atxikimendu ezarekin lotuta egon daiteke haran bi horietan.

Baina Iparraldera bihurtuz, izan da han ere euskalki hierarkiarik. Lapurdiko «kostatarra», hots, Ziburu, Donibane-Lohizune, Sara eta Azkaine inguruetakoz hizkera, jo ohi da eder eta dotoretzat, eta, kostatarrak bereganatu badu hierarkiaren gainaldea, behenafarrera, zuberera eta Lapurdiko gainerako hizkerak geratu dira azpialdean.

Badira diodana sendotzera datozen lekukotasunak, behenafarrieri dagokion Saroïhandy (1920, 122) hizkuntzalariaren hau, esate baterako:

Le bas-navarrais, qui aurait pourtant, lui aussi, ses titres de noblesse, est considéré par ceux-là mêmes qui le parlent de naissance, comme une langue *grossière* ne méritant ni d' être écrite ni d' être étudiée.

• Zubereraz den bezainbatean, honelaxe mintzo zen, berrikitan oraindik, Txomin Peillen (1975, 21) bertako semea:

Lapurtar triunfalismoak zuberotar azentua, fonetika, irrigai, parregai bezala dauka, eta jende bezala mespretxatzen gaituzte «buru arinak» garelakoz. Tribukeria horrek nere probintziarrak euskaltzaletasunetik maiz urrundu ditu, eta bizkaitarrei bezala «euskaldun gaizto» sentimendu bat sortu, euskararen atzerakadaren zio bat izan dena Zuberoan.

Iparraldean ere, beraz, frantsesa eta euskararen arteko hierarkiaz gain, badagoela euskararen barruko beste bat nabari da:

(3) $\frac{G}{A}$: $\frac{\text{Lapurdiko kostatarra}}{\text{gainontzeko hizkera eta euskalkiak}}$

Baina orain artean ikusi gabeko alderdia ere agertu digu Peillenek hemen: hierarkiaren gainaldean dagoen hiztunak azpialdean dauden hizkuntzenganako erakutsi ohi duen begirune eta arreta txikia.

Ingelesa da nazioartean hierarkiaren gainaldean dagoen hizkuntza eta, behin baino gehiagotan esan ohi denez, anglofonoen artean omen dago elebakarrik gehien proportzioan. Badaki anglofonoak bestek ikasi beharko duela bere hizkuntza eta ez berak besterena. Ingelesezt gaizki edo ozta-ozta mintzo den atzerritarren aurrean dagoenean ere ez du maiz haren solasa ulertzeko ahalegin txikienik egingo eta bai, inoiz, haren lepotik irriz eta barrez jardungo.

- «Bardin Burgos eta Marquina» dio XVI. mendean jaio eta bizi zen Esteban Garibai arrasatearrak bildutako errefraua. Ez dela egoki herri txiki bat (Markina) eta hazi bat (Burgos) maila berean jartzea eta bata bestearekin alderatzea adierazi nahi du errefraua.

Ez ditut nik ere maila berean jarriko ingelesa eta mundu zabaleko beste hizkuntzen arteko hierarkia batetik, Estatu espainiarrean gaztelania eta gainontzeko hizkuntzen artean eta Estatu frantziarrean frantsesa eta gainontzekoen artean dagoena bigarrenik eta Euskal Herri barruan euskalkien artean dagoena hirugarrenik.

Baina badira hierarkia horietan guztiz antzekoak diren ezaugarriak. Hierarkiaren azpialdean dauden hiztunengan beti garatzen dira euren hizkuntzarenganako lotsa-komplexuak eta, hierarkia orekatu eta berdintzekotan, ezinbestekoa izango dute aurriritziak alde batera utzi eta nork bere hizkuntza erabiltzeari, lantzeari eta prestigiatzeari ekitea. Orobat euskalkiei dagokienez.

Hierarkiaren gainaldekoek, aldiz, azpialdekoenganako arreta eta begirune handixeagoa erakutsi beharko lukete. Horretan huts egitetik etorri ohi diren kalteak ere ageri-agerian dauzkagu geure iraganean eta hona hemen adibide ezagun bat.

XX. mende honen erdialdera euskararen batasunerako eredu ospetsu bat plazaratu zen. «Gipuzkera osotua» deitu zitzaion eta zuzen islatzen zuen izenak izana, gipuzkera zeukan

eta oinarritzat. Azpimarratzekoa, bizkaitar bat —R. M. Azkue— izan zela beronen sortzaile eta azpimarratzekoa, era berean, bizkaitarrak batez ere izan zituela bultzatzaile. Horien artekoa zen Andima Ibiñagabeitia elantxobetarra eta 50eko hamarkadan, «gipuzkera osotua» gainbehera amildu zenean, giputzen chauvinismoan ikusi uste zuen berak gainbehera horren arrazoietakoa bat (Ibiñagabeitia: 1952, 239):

Izkelgiz gipuzkoar yaio diranei oartxo bat egin nai nieke bukatu baño len. Gipuzkoarrak erakutsi digute ontan ere targorik zoroena. Akademiak aspaldi erabaki zun aditz laguntzallean *dut*, *duzu* ta urrengoak erabiltzeko, *det* eta *doten* ordez. Orra, gipuzkoarrak oraindik agindu aditzeratara malgutzeke; beti ere beren zorigaiztoko *det* erabilki agertzen zaizkigu (...). Yau-nak, zuek ere ikasi ezazute zuenetik zerbait uzten batasunaren onerako. Besteok askozaz ere erauzketa aundi eta mingarriagoak egin bear izan ditugu zuen izkelgi ederrari indar emateko.

Partaide eta epaile aldi berean ezin izan daitekeenez, bizkaitar baten lekukotasunak ez duela sinesgarritasun handiegirik auzi honetan esan lezake norbaitek. Susmo txarrak uxatze aldera, Mitxelenaren adierazpenak ere ekarriko ditut bertora. Gipuzkoarra izateaz gain hizkuntz gaietan aditua zenez —eta honegatik batez ere—, aintzakotzat hartzekoa deritzot haren iritzari. Eta erabatekoa eta biribila izan zen hura ere bere herrialdekide zenbaiten jarrera txokozale eta chauvinista salatzeko orduan (Mitxelena: 1959, 171):

Ni giputza naizen aldetik, naiz ez izkeraz giputza izan, gauza bat esan bear *dut*: izugarrizko pekatu bat egiten ari gerala gipuzkoarrok azken bolada ontan ikako formekin. *Gatxabil-izek* eta orrelakoak Gipuzkoako txoko batean bakarrik erabiltzen dirala. Euskaldun guztiak *giabiltzak*, *gebiltzak* edo olako formak erabiltzen dituztela. Beraz, *gatxabilizek*, *natxe-torrek* eta oiek lokalismo estu estuak dira Gipuzkoan. Eta nik eztut uste gipuzkoarrok (...) eskubiderik dugunik forma oiek euskaldun guztiak zabaldu nai izateko.

Beraz, hierarkiaren azpialdekoek lotsa-konplexuak uxatu eta nork bere euskalkia erabiltzeari ekin beharko liokeela banioen, hierarkiaren gainaldekoek euren jarrera chauvinista, txokozale eta probintzianoak uxatu beharko lituzketela ere esango nuke. Jarrera horiek uxatu eta euskararen osotasuna, eus-

kalkietan sakabanatuta dagoen osotasuna, aintzakotzat hartu. Euskalkietan barreiatuta dauden hitz, esapide eta egiturak ezagutu eta, egoki denean, erabili. Horixe da bidea «gipuzkera osotua» galdu zen bezala, «euskara batua» gal ez dakigun.

HIZKUNTZAREN BATASUNA

- Txanponaren alde bata ikusi ondoren, eman diezaiogun besteari ere begiratu bat. Hizkuntza barruko arazo bat aipatu dugu eta esan dezagun hizkuntzaz kanpokoez ere zer edo zer.

«Euskaldunok munduan ez dugu parerik» dio kantak, baina antzekotasun zenbaiten oihartzuna behinik behin nabari da han-hemen. Urrunegi ere ez ditugun katalanei ikustaldi bat egiten badiegu esate baterako, aspaldi honetan, euren hizkuntzan gertatzen ari diren aldaketa miragarriak direla eta, biziki asal-daturik dabiltzala ohartuko gara. Eta badute, bai, horretarako arrazoirik!

Katalanez idatzi zuen Ramon Llull XIII. mendeko mallor-
kar idazle handiak, baina gaur egun oster, *mallorquíz* hitz egiten dutela eurek, eta inola ere ez katalanez, aldarrikatzen du uharte hartako zenbaitek.

Katalanez egiten omen zituen bere predikuak Vicent Ferrer XV. mendeko valentziar saindu ospetsuak, baina askotxo dira gaur egun Valentzian, bertako hizkuntza ez dela inondik inora ere katalana, *valencià* baizik, su eta gar baieztatzen dutenak.

Eta Katalan Herrietako beste bazter batzuetan, halaber, oraindik ere hain aspaldi ez dela katalanaren «dialekto soil» zirenak «hizkuntza oso» bihurturik ikusten ditugu gaur egun: *eivissenc* Ibizan, *lleidatà* Lleidan, *fragatí* eta *aragoná peraltí* administrazioz Aragoi baina hizkuntzaz katalan diren Fraga eta Peralta de la Salen, etab., etab.

Euskal Herrian ere gerta dakiguke horrelakorik. Mailak maila eta aldeak alde, baldintza berberak betetzen dira Katalunian eta hemen.

Katalanak bezalaxe, zatituta gaude euskaldunok administrazioaren aldetik: 1) Euskal Autonomi Elkarte (Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa), 2) Nafarroako Foru Komunitatea, 3) Baionako

arrondizamendua (Lapurdi eta Nafarroa Beherea) eta 4) Oloroeko arrondizamendua (Zuberoa, Biarno erdaldunarekin batera).

Katalunian bezalaxe, euskara ez da izan —eta zenbait herrialdetan oraindik ere ez da— hizkuntza ofiziala. Baztertuta egon da eta baztertuta dago administrazioan, irakaskuntzan, komunikabideetan eta beste hainbat esparrutan.

Idatzizko zereginetarako nahiz beste herrialde batzuetako euskaldunekiko harremanetarako beti izan ditugu eskura gatzelania zein frantsesa. Geure ingurukoekiko ahozko jardunera mugatu dugu beti euskara. Eta horretarako, jakina, euskalkiekin genuen nahikoa. Zer hobe, gainera, euskalkiak baino!

Bada, ostera, euskaldunok katalanengandik bereizten gaituen ezaugarri bat. Bartzelona da Katalunia osoko hiriburu nagusi. Bartzelona da Kataluniako demografiaren, ekonomia-aren, politikaren, kulturaren... ardatz eta giltzarri. Katalanek eurek esan ohi dutenez, Kataluniako «cap i casal» da Bartzelona. Bartzelonan sortzen dira ereduak eta Bartzelonatik igortzen eta hedatzen dira hara eta hona. Orobat hizkuntzazkoak.

Euskal Herrian ez dugu horrelako hiriburu bateratzailerik. Bilbo da denetan haziena, baina Bilboren eragina ez da Euskal Herri osora, ezta Hegoalde osora ere, hedatzen. Herrialde-mailakoa, Bizkai mailakoa da Bilboren eragina. Eta Bizkaitik kanpo, Gipuzkoako Deba arrora eta Arabako Aiara eskualdera (Laudio-Amurrio ingurueta) mugatu da bere eragina.

Euskal Herrian ez dago, alegia, ekonomiaren egitura makrozefalikorik, buru bakarreko egiturarik, buru anitzekoa baizik: Bilbo Bizkaian eta beronen ingurueta, Gasteiz Araban, Iruñea Nafarroa Garaian eta B-A-M (Baiona-Angelu-Miarritze) hiri-bilgunea Iparraldean. Buru anitzeko joera hori areagotu egiten da Gipuzkoan. Bertan, Donostiaz gain, han daude Irun, Errenteria, Tolosa, Beasain-Ordizia, Zumarraga-Urretxu, Arrasate, Bergara eta Eibar.

Euskal ekonomiaren egitura honek bere eragin zuzena izan du hizkuntzan: indar sakabanatzaileei bideak erraztu zaizkie eta indar bateratzaileei, berriz, zaildu. Beste era batera esateko: hauxe dugu Euskal Herrian eredu estandar bakarra eraiki

ahal izateko aurkitu dugun oztopoetako bat eta hauxe, era berean, hain herri txikian historian zehar 4 (lau!) literatur euskalki (lap., gip., bizk. eta zub.) eraiki izanaren arrazoietako bat.

Lau literatur euskalki garatzeaz gainera, euskalkien eta hizkeren arteko aldeak ere areagotuz eta sakonduz joan dira, hizkuntzaren batasuna galduz eta hautsiz joan den neurri berean.

Erraz froga daitekeen egia da hau baldin eta euskararen bilakaerari begiratu bat ematen badiogu: elkarrengandik gertuago zeuden euskalkiak XVI eta XVII. mendeetan orain dauden baino. Hori dela eta, euskalkiek gaur egun ageri dituzten «bereztasun» asko eta asko —gure arteko euskalkizale sutsu zenbait hainbeste liluratzten dituztenak— azken orduko berrikuntzak baizik ez dira batzuetan eta besteetan, aldiz, antzina euskalki guztienak izanik, gero, gainerakoetan galdu ostean, euskalki jakin batek edo bestek baizik atxiki ez dituenak.

Euskara batuak geldiarazi zuen, hain zuzen, hizkuntzaz kanpoko indar horien eragina. Batez ere berak ekarri zuen euskara idatzizko edozein esparrutan erabili ahal izateko aukera. Batez ere berak ekarri zuen herrialde ezberdinetako euskaldunek elkarren artean euskaraz jardun ahal izateko aukera eta, batez ere, berak ekarri zuen gaur egun hainbeste aipatzen den euskaldunon *trinkotzea*, bateratu egin gintuen eta euskara batuak. Eta lorpen guzti horiek ezin ditugu inondik inora bertan behera galtzen utzi.

Eta, Katalunian bezalaxe, izan dira hemen ere zatiketaren arriskuak, denetan larrienak zuberera eta bizkaieraren baitan gauzatu direnak.

- Ez dut ukatuko, ezta zalantzan jarriko ere, zubereraren nortasun berezia, baina, bereztasunak bereztasun, zuberera ere gertuago zegoen beste euskalkietatik iragan garaietan egun dagoen baino.

Arestian esan denez, Lapurdiko kostatarra izan da Iparraldeko hizkuntz eredia. Nagusitasun horrek, ordea, XVIII. mendera arte baizik ez zuen iraun bete-betean, eta, behin kostatarraren gainbehera etorri zenean, nork bere bidetik jo zuen

a u r rera. Pixkanaka-pixkanaka, elkarrengandik aldenuz joan ziren Iparraldeko euskaldunak, baina, Zuberoari dagokionez, 1926an gertatu zela dirudi erabateko etena.

Frantziako Iraultzaren ondorioz (1790) arrondizamendubitan banatu zen Iparraldea: Baionakoa eta Maulekoa. Eta bigarren honetan, Zuberoarekin batera bildu ziren Nafarroa Behereko kantonamendu batzuk ere: Donapaleu, Iholdi, Donibane-Garazi eta Baigorrikoak.

1926an, oster, desegin egin zen Mauleko arrondizamendua. Baionakoari erantsi zitzaizkion Nafarroa Behereko kantonamendu guztiak eta Oloroekoari, bera bakar-bakarrik oraingoan, Zuberoa. Erabaki honen bidez, gainontzeko euskaldunengandik zeharo bereizirik gertatu ziren zuberotarrak eta, aldi berean, Oloroeren menpe ezarri zituztenez, euren nortasunari eusteko ahalmen eta bitartekoz gabeturik.

Administrazioaren aldetik jasaten duten banaketa honekin lotuta dagoela esango nuke, nik neuk, zuberotarrek euren buruaz daukaten iritzia, herri berezi eta apartekoa osatzen duten iritzia. Eta iritzi horrek eraginda, nonbait, aurretik zegoen hierarkia irauli eta beste bat eraikitzen ahalegindu dira. Zuberotarrak eurak —benetako üskaldün bakarrak— leudeke, horrenbestez, hierarkiaren gainaldean eta Iparraldeko besteak —«manex» gaitzetsiak—azpialdean:

$$(4) \quad \frac{G}{A} : \frac{\text{zuberotarrak}}{\text{manexak}}$$

Hizkuntzan ere izan du bere oihartzuna iritzi honek. Zuberotarrak oso harro, oso fier, azaldu dira euren euskalkiarekin, euren [ü] bokal, azentu eta aditz-joko bereziekin, euren hitz eta esapide paregabeekin. Honelakoetan gertatu ohi denez, gainerako euskaldunekin *batzen* dituzten ezaugarriak alde batera utzi eta haiengandik *banatzen* dituztenei eman diete maiz lehentasuna, ohartu gabe, jakina, ustezko ezaugarri berezi horiek erdaratik mailegatuak direla sarri.²

• Arazo larriak sortu ditu bizkaierak zubereraren aldean. Zuberera bezalaxe, geografikoki bazter-euskalkia da bizkaiera

ere eta, edozein hizkuntzaren bazter-dialektotan jazo ohi denez, ezaugarri multzo kontrajarri bi aurkitzen ditugu eurotan. Gainerako dialektoetan galdutako arkaismoak atxikitzen dituzte batzuetan eta, aitzitik, eurok dira berrikuntzen sorleku bestee-tan.

Bizkaierari dagokionez, beste baldintza bi ere betetzen dira gainera. Euskaldun-kopuru hazi samarra da bizkaieraz mintzo dena eta euskararenganako atxikimendua ere bizi samarra izan da beti Bizkaian.

Atxikimendua biziegia bada eta hizkuntza bere osotasunean aintzakotzat hartzen ez bada, jarrera chauvinista eta txokozaleak garatzen direla ikusi dugu giputzez mintzatzerakoan eta antzeko zerbait gertatu zitzaioela dirudi Juan Mateo Zavala bizkaieraren lehenbiziko gramatikaren (1848) egileari. Hitz hauekin jakinarazi zigun nondik-norakoa izango zen bere jokatibea (Zavala: 1848, vi):

Advierto que en caso de variantes escojeré los que me parecen formados con mas regularidad, aun cuando no estén tan bien recibidos, especialmente si los han usado algunos de nuestros escritores. (...) A veces pondré unos y otros dando la precedencia á los mas uniformes como en los de las 2as. personas de singular y las. del plural de la conjugacion pura de indicativo en activa *dozuz, dituzu; doguz, ditugu;* y en la mista *cintzan, cinean; quintzan, guinean.*

Bizkaieraren lehen gramatikaren egile izateak badu bere esangura berezia, gramatiketara jotzen duelako edozein hiztunek arau eta oinarri bila. Zavalak aurkeztutako arau eta oinarriek ere izango zuten, horrenbestez, euren oihartzuna.

Baztertu egin zituen Zavalak *ginean, zinean* adizkiak esate baterako eta *gintzan, zintzan* hobetsi. Eta, oster, lehenbizikoak dira Bizkaitik kanpoko euskaldun guzti-guztiek erabiltzen dituztenak. Lehenbizikoak dira bizkaieradunek eurek ere, askok behintzat, erabiltzen dituztenak eta lehenbizikoak dira Bizkaiko XVI eta XVII. mendeetako idazleek erabili zituzten bakarrak. Eta Zavalak, hala ere, bigarrenak hobetsi zituen, horiexek zirelako bere ustez zuzen eratuak, «formados con más regularidad» eta «los más uniformes», alegia.

Zavalak urratutako bide beretik haren ondorengo asko —R. M. Azkue, besteak beste— abiatu zen, Zavala bera baino urru-

nago iritsiz. Zavalak baztertutako *ditugu*, *dituzu* ez ezik, *ditu*, *zaitu*, *zaitut*, *gaitu*, *gaitue*... ere baztertu zituzten, berauen ordez *dauz*, *zauz*, *zaudaz*, *gauz*, *gauez*... hobetsiz. Azkuek (1923-25, 689) esan zuenez, Arabako Zigoitian erabiltzen ziren soil-soilik honelako adizkiak, baina hauexek ziren bere ustez, euskara zaharretik, euskara jatorretik, gertuen zeudenak. Uste ustela Azkuerena, erabat bestela da eta kontua. Zigoitia aldeko euskaldunek beren kasa, analogiaren legee jarraituz, egingdako berrikuntza hutsak dira horiek; inola ere ez han gordetako arkaismoak.

Honainokoa laburbilduz, XIX. mendean zehar, bizkaiera literatur euskalki bilakatu zenean azaleratu zirela jarrera chauvinista eta txokozaleak esan daiteke. Orduantxe eman ziren gairontzeko euskalkietatik, eta baita bizkaieraren beraren betiko tradizioetik ere, aldentzeko urratsik bizkorrenak.

Zavala, Azkue eta abarren ahaleginekin batera, erabakiorra gertatu zen Arana-Goirenen esku hartzea. 1896an plazaratu zen bere *Lecciones de Ortografía del Euskera bizkaino* liburu mardula. Euskara estandar bakarraren aurkako agertu zen bertan, nonbait ere Euskal Herriaren izaerarekin ez zetorrelako bat asmo hori. Egitura federala aldarrikatu zuen Aranek Euskal Herriarentzako eta hizkuntzaren plangintzan ere egitura horri eustearen aldeko agertu zen. Sei ziren, Nafarroa Garaiak eta Behereak estatu bakarra osatu beharko zuten, Aranaren ustez eraiki beharreko literatur euskalkiak. Bere hitzekin esateko (Arana-Goiri: 1980, 823):

Lo razonable es, pues, que dentro del Euskera se construyan, por de pronto, tantos dialectos como regiones hay dentro de Euskera que han sido políticamente distintas en la historia, y que cada uno de esos dialectos se forme con los elementos gramaticales y lexicológicos más puros que hoy se encuentran esparcidos en los diferentes subdialectos y variedades de la respectiva región.

Bizkaian errotu ziren Aranaren tesiak, Bizkaian errotu eta indartu zelako berak bultzatu zuen Alderdia eta lehendik ere ereinda zegoelako bertan hazia. Lehia bizian ekin zioten bizkaitarrek —jeltzale bizkaitarrek batipat— bizkaieraren apartekotasunak erakustearren eta Aranaren usteak egia bihurtzearen. Baina oraingoa ere usteak ustel zirenez, gezur bihurtu

ziren ustezko egiak. Diodanaren lekuko bikaina izan daiteke K. Eleizalde jeltzale ezagunak *Raza, Lengua y Nación vascas* liburu ezagunean aditzera eman zuena (Eleizalde: 1911, 268-269):

Quizá sería más propio hablar de *lenguas euzkéricas* que de dialectos. Pero entonces no serían ya tres, sino dos, puesto que el dialecto pirenaico [zub., b-naf., aezk., zaraitz. eta erron. osatua] podría agruparse con el vascón [g-naf., gip. eta lap. osatua], y resultarían dos lenguas vascas: la *bizkaina* y la *no-bizkaina*; á esta última podría denominársela *vascona*.

(...)

El Euzkera actual procede del choque de dos distintos Euzkeras, uno de los cuales influyó más en el bizkaino que en el vascón.

Katalan herrietan bezala, horra hor, gurean ere, hasieran «euskalki soil» zena goizetik gauera «hizkuntza oso» bihurtua.

Bestalde, Eleizalde «bizkaierarendako» eta «euskararendako» aldarrikatutako *jatorri bikoitza* oso ihesbide emankor bilakatu da gerora. Bizkaierak gainontzeko euskalkiekin zituen kidetasun ugarien arrazoia ulertzeko, kidetasun horiek, mende mendeko harreman estuen ondorioz, euskarak bizkaierari kutsatutakoak zirela esateraino iritsi gara. Kutsadura horren aztarnatzat jo dira, jakina, gaur egungo bizkaiera *desitxuratzen* duten *ditu*, *gaitu*, *ginen*, *zinen*... «arrotzak». Bizkaiera jatorra, benetako bizkaiera eraikiko bazen, ezinbestekoa zen euskarak egindako laztasunak leundu eta bizkaieraren berezko azal ezti eta goxoa agertzea. Ezinbestekoa *ditu* ordez *dauz*, *hori* ordez *beilegi*, *etorri ohi da* ordez *etorri doa*... hobestea eta ezinbestekoa, azkenean, «betiko bizkaieraren» ordez bizkaieradundendako euredako ere ezezagun eta ulertezin gertatzen zen «hiperbizkaiera» sasikoa sortzea.³

ETORKIZUNARI BEGIRA OHARRAK

Euskalkien erabilerari buruzko eztabaidan aintzakotzat hartu beharreko gorabehera batzuk, hala hizkuntza barrukoak nola hizkuntzaz kanpokoak, aipatu ditut orain arteko lerroetan. Han-hemen sakabanaturik geratu diren hariak lotzeari ekingo diot ondorengoetan.

• Lehenik eta behin ez zaigu euskalkien auzia handiestea eta bere onetik ateratzea komeni.

Alde batetik, euskalkien arteko ezberdintasunak ez dira uste dugun bezain ugariak eta sakonak. Azalekoak, hiztegi mailakoak dira batez ere eta, jakina denez, erdaretatik mailegatuak dira maiz hitzak. Iragan aldietara, euskara batuago zegoen garaietara begira jartzea komeni zaigu noiz behinka eta Euskal Herri osoan ezagunak eta erabiliak izan diren hitz eta esapideak berreskuratzea, euskaldunon zatiketa ekarri duten azken orduko erdalkeriak ahal den neurrian baztertuz.

Beste alde batetik, euskalkien arteko ezberdintasunak sarritan hizkuntzaz kanpoko indarrek ekarri dituztela ikusi dugu. Aurrrantzean ere indar horiek bizirik —eta are bizitasun biziagoz, gainera— jardungo dutenez, nahitaezkoa da euskararen batasuna bera ere biziago eta sendoago bilaka dadin.

Hau dela eta, hiperbizkaiera, hiperzuberera, hipergipuzkera eta han-hemen azalera litezkeen antzeko joerei ate eta zirrikitu guztiak itxi beharra daukagu. Iltzez eta giltzez —*a cal y canto*, espainiarrek esan ohi dutenez— itxi beharrekoak ditugu euskararen galbiderako ate horiek. Euskalkien benetako nortasuna da zaindu eta babestu behar duguna. Gaur egun *dena* eta iragan aldietan ere *izan dena* da bultzatu behar duguna eta, inondik inora ere ez, *izan zitekeena* edota *izan ledin nahiko genukeena*.

• Euskalkiei buruzko plangintza zehazte bidean, berriz, hizkuntza mintzatuko hainbat esparrutan euskalkien erabilera bultzatu beharko litzatekeela esango nuke. Fernandoren egia iritziko dio askok honi, baina ondotxo dakit buru bezainbeste aburu dagoela honen inguruan ere gurean. Aburuak aburu ez dut, dena dela, honetan luzatzeko asmorik. Esan, hori bai, euskalkien erabilera hizkuntza mintzatuan oinarritzen diren komunikabideetara ere (irradi-telebistara) hedatu beharko litzatekeela nire iritziz. Orobat irakaskuntzara. Bereziki haur euskaldunak eskolatzen diren herri euskaldunetan egokia litzateke norbere hizkera eta euskalkiaren berri izatea eta besterenez ere oinarri batzuk behinik behin eskuratzea.

Arlo bakoitzeko adituek zehaztu beharko lukete euskalkien erabilera hori noiz eta nola gauzatu, baina argi dago, horregatio,

lotsakonplexuak gainditzea batzuen aldetik eta jarrera chauvinista eta berekoiak baztertzea besteenetik ekar lezakeela erabaki horrek.

- Zailago egiten da zer-nolakoa izan behar ote duen euskalkien erabilera hizkuntza idatzian zehaztea, baina hor ere bada abiaburu jakina: lotsa-konplexuak uxatzeari ekitea.

Eurak izan direla euskararen batasunari begira ardurarik biziena erakutsi dutenak aipatzen dute harro bizkaieradunek. Eta badaukate, eduki, euren arrazoia. Bizkaieradunak ziren, ikusi denez, «gipuzkera osotua» bultzatu zutenak, bizkaieradunak ziren «gipuzkera hutsa» ere bultzatu zutenak (S. Altube, P. Belaustegigoitia, K. Eleizalde eta J. A. Mogel bera denen aitzindari), bizkaieradunak dira «lapurtera klasikoaren» aldekoak, bai lehengoak (F. Krutwig, L. Akесо, G. Aresti, M. Arrutza, I. Berriatua, E. Erkiaga, B. Garro «Otxolua», J. Gostiaga, L. Villasante...) eta baita oraingoak (F. Krutwig bera, A. Irigoyen, M. Ertzilla...), bizkaieraduna da «euskara osotua» bultzatu zuen J. Basterretxea «Oskillaso» eta bizkaieradunak dira euskararen batasungintzan, aldez edo moldez, jardun duten beste asko eta asko.

Baina ardura honek sakonean beste zerbait ere estaltzen du: behin eta berriro aipatu dugun lotsa. Hierarkiaren azpialdekoak dira beti euren hizkuntza alde batera utzi eta gainaldean dagoe-na ikasteari ekiten diotenak. Euskaldunak dira gaztelania edo frantsesa ikasteari ekiten diotenak eta espainiarrak zein frantziarrak dira, era berean, ingelesa ikasteari ekiten diotenak. Nekez gertatzen da alderantziz. Nekez ikasiko du espainiarrak zein frantziarrak euskara eta nekez ikasiko du gaztelania edo frantsesa anglofonoak.

Euskal Herrian bertan ere, beraz, hierarkiaren azpialdekoak izan dira euskararen batasungintzan nabarmendu direnak. Bizkaitar eta bizkaieradunez landara, Leizarraga beskoiztarra —baina hizkuntzaz nafarra—, Oihenart eta Chaho zuberotarrak eta ortografiaren batasunaren alde hainbeste ahalegin egin zuten Aizquibel eta J. I. Arana azkoitiarrak dira izen ezagun batzuk.

Nekez azaldu zaigu Euskal Herrian ere hierarkiaren gainaldekoa zeregin horretan eta, azaldu zaigunean, Axular edo

Sarako Etxeberri esate baterako, eurena bultzatzeko eta eurena goratzeko izan da.

Eta hitzak hizpidea dakarrenez, esan dezadan bide batez, ezin eska dezakegula norberak gaitzesten duena bestek aintzakotzat har dezan. Ezin eska diezaioke bizkaitarrak giputzari, ez hango agintari edo hemengo euskaltzaini, bizkaia-aren alde lehia dadin, baldin eta bizkaitarrek eurek bizkaiera alde batera utzi eta gipuzkera, lapurtera edo beste zernahi hizkera erabiltzeari ekiten badiote. Eta, ekin ere, ekiten diote sarri!

Baina lehengo harira itzuliz, esan dezadan halaber, lotsa-konplexuak beste arlo batzuetan ere nabari direla.

Gauzak hotz-hotzean aztertzeke, hizkuntza normalizatu bat jarriko dugu eredu: Bizkaian mintzatzen den gaztelania, adibidez.

Nekez esango dugu, gaztelaniaz dihardugula, *vamos a coger la guagua* edo *vamos a comer frijoles*, esate baterako. Eta bada-kigu, jakin, *guagua* eta *frijoles* zer diren, baina *autobús* eta *alubias* esango genuke, hala ere, hemen. Are gehiago, *guagua* edo *frijoles* esango balu norbaitek Ameriketara jaioa edo gaztelaniaz ikasi berria dela pentsatuko genuke. Eta ez bata ez beste ez balitz, sasiletratu eta pedante galanta dela.

Har dezagun orain normalizatu gabeko hizkuntza bat: Bizkaian mintzatzen den euskara, adibidez.

Erraz entzungo diogu bizkaitarrari *ados egon, agian, bederen, bidenabar, ebatsi, haboro, igorri, ihardetsi, noski, so egin..* bezalako hitzik (eta ez dut zerrenda gehiegi luzatu nahi) eta entzuterakoan, gainera, ez zaigu begitanduko gure solaskidea sasiletratu eta pedantea denik. Aitzitik, aho zabalik geratuko gara euskara halako neurrian menperatzen duela ikusirik.

Euskara normalizatu gabeko hizkuntza denez, ez gara ohar-tzen lotsa-konplexuak direla hitz horiek erabiltzera bultzatzen gaituztenak. Eta konplexu horiek gaintzanean datza, nire ustez, bizkaierak —eta euskalkiek, oro har— euskara estandarri egin diezaiokeen ekarpenetarik lehena.

Ez diot nik goiko zerrendatxoko hitzak nahiz horien antzeko besteak zeharo eta erabat baztertu behar ditugunik. Baina, bai badiot, euskara batuak jatortasunean, aberastasunean, zalutasunean, adierazkortasunean eta beste hainbat tasunetan asko irabaziko lukeela baldin eta geure euskalkiko

hitzei emango bagenie «lehentasuna», *bat etorri, baliteke/behar-bada, behintzat/behinik behin, bide batez, ohostu, gehiago, bidali, erantzun, jakina, begiratu...* bezalakoei, alegia.

Baina bizkaitar eta bizkaieradun askok bizkaiera utzi eta, hobe beharrez, gipuzkerara, lapurterara... jotzen duen bezalaxe, gauza bera gertatzen zaigu arlo honetan ere. Lotsa gara, beldur gara, geure betiko hitzak erabiltzen eta gogokoago ditugu urrunekoak. Zenbat eta urrunagoak (hala denboran nola espazioan) orduan eta gogokoagoak gainera. Baina garai eta euskalki ezberdinetako berbak, aldi eta alde ezberdinetako hitzak, horretarako ezinbestekoa den *hizkuntza-senik* gabe nahasiz, hizkera artifizial, ulergaitz eta motela suertatzen da maiz.

Besteren hitzenganako zaletasunak, bizkaieradunengan bizi-bizi ageri denak, desoreka salatzen du azken batean. Aspaldi erakutsi zuen Euskaltzaindiak zein izan zitekeen desoreka horren konponbidea, «Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz» [*Euskera*, IV(1959), 214-215] izeneko txostenean hitzik egokienak zein ote ziren jakiteko irizpideak hiru zirela adierazi zuenean: a) antzinatasuna, b) hedadura eta c) literatur tradizioa.

Honen arabera, ba, eskubide oso-osoa du edonork *baliteke/beharbada, bidali, jakina...* bezalako hitzak erabiltzeko, zaharrak direlako batetik, Euskal Herri osoan ezagunak direlako bigarrenik eta literatur tradizioan ondo sustraituak ere badaudelako hirugarrenik. Eta hori horrela bada, zerbait dago oker gure artean baldin eta *ados, agian, igorri, noski...* bezalakoei, *aipatutako hiru baldintzak bete ez arren ere*, honen arrakasta handia lortu badute bizkaitarren aspaldion.

Bigarren multzo batean ezarriko nituzke *amaitu* (bukatu), *begitandu* (iruditu), *berba* (hitz), *ei* (omen), *hain* (halako), *lain* (adina/beste), *lantzean behin* (noizean behin), *lar* (gehiegi), *legez* (bezala), *neba* (andrazkoaren anaia), *ostera* (berriro/ordea/itzulia), *ugazaba* (jabea)... bezalakoak.

Antzinakoak dirudite hauek ere eta, zeinek zabalagoa zeinek meharragoa, badute euren lekua literatur tradizioan. Ostera, ez dute hedaduraren baldintza betetzen, bizkaieraren eremuan baizik ez direlako erabiltzen. Nik uste, hala ere, izan beharko luketela euren lekua hizkera estandarrean. Aberastu egin deza-

kete euskara, bereziki beste euskalkietan ezezagunak diren ñabardurak adierazten dituztenean, hala nola, *neba*, *berbaldun* (hitz jario handikoa), *berbaro* (hitz hotsa)...

Nolanahi ere, bizkaieradunak lehenago hautatu beharko lituzkeela dirudi *berba*, *lar*... bezalakoak hain gogoko dituen *ele* eta *sobera* baino. Bi hauek ere ez dutelako hedaduraren baldintza betetzen eta, *sobera*-ri dagokionez, mailegu garbia ere (gazt. *sobra*) badelako gainera.

Zalantzak ere izan daitezke, dena dela, multzo honetan. Asteko egun eta hilabete izen zenbait ezberdinak dira bizkaieraz: *martitzen* (astearte), *eguasten* (asteazken), *bagil* (ekain), *zemendi* (azar) ... Bidezko eta legezko ere baderitzot bizkaieraz mintzatzen nahiz bizkaieraz idazten dihardugunean honelako hitzak erabiltzeari, baina ez horrenbeste hizkera estandarrean ari garenean. Ez dut uste asteko egunak izendatzeko adibidez, eta hizkuntza teknikoan oro har (animalia, landare, tresna... izenetan), sinonimia aberasgarri denik eta bai, aitzitik, nahasgarri eta kaltegarri.

Onartu beharrekoak dira, bestalde, aspaldidanik eta euskalki guztietan ondo txertatutako erdal hitzak, *bertso*, *dantza*, *eliza*, *liburu*... bezalakoak. Orobat nazioarteko berriagoak: *aireportua*, *amnistia*, *misil*, *rafting*... tankerakoak. Baina euskalki jakin batek, *besteengandik aldunduz eta bereiziz*, hartutako maileguak ez dira nire ustez hizkera estandarerako hain egoki: gaztelaniatik datozen *amatatu* (itzali), *armozu* (gosari), *atoan* (berhala), *olgau*, *olgeta* (jolastu, jolas), *sano* (oso), edo bizkaieraren eremutik kanpo ere erabiliak diren *beinke*, *derrigor*, *sikira* (gazt. *bien que*, *de rigor*, *siquiera*), esate baterako. Era honetako hitzen erabilera euskalkiaren eremura mugatu beharko litzatekeela begitantzen zait niri neuri.

Hirugarren multzo batean sartuko nituzke, azkenik, (*h*)arean (ezer), *beilegi* (hori), *belu* (berandu), *eguzari* (jai), *ekandu* (ohitura), *enparatuak* (gainerakoak/besteak), *garbatu* (damutu), *ilen* (astelehen), *jagon* (zaindu), *lei* (izotz)... bezalakoak. Multzo honetako hitzak ez dira bizkaieraren beraren eremu osoan ere ezagunak eta erabiliak. Batzuetan (*eguzari*, *ekandu*...), gainera, galduxe eta ahaztuxe daude bizkaieran bertan ere. Zentzuak eta betiko hizkuntza-senak erakutsiko digu mota honetako hitzak noiz eta nola erabili.

Eta honek, bide batez, bizkaierazale sutsu batzuen itsukeria salatzeko aukera dakarkit. J.A. Moguel aspaldikoak bizkaiera osoa bere herriko hizkerara, Markinakora, mugatu zuen bezala, Arratia, Txorierri edo Mungialdekoetara mugatu nahi dute, era berean, oraingo beste zenbaitek eta, giputzen jokabide okerrak aipatzerakoan nioen legetxe, euren txokoko ezaugarriak bizkaieradun eta are euskaldun guztioi sartu nahi izatea ez da ez bidezko eta ez zentzuzko.

Ez dira nonbait ohartu Deba arroraino (Leintz ibarra, Oñati, Bergara, Eibar... inguruetaraino) hedatzen dela bizkaiera eta Gipuzkoako nahiz Gipuzkoa ondoko herri bizkaieradunetan (Lea-Artibai eskualdekoetan, esaterako) euskaldun-kopuru hazia egoteaz gain, euskararen aldeko atxikimendua ere bizi samarra dela bertako hiztunengan. Eta ez da Soziolinguistika-gaietan aditua ez aritua izan behar hizkuntza baten prestigioa eta etorkizuna arrazoi horiexetan oinarritzen dela jakiteko. Ez dezagun, ba, idien aurrean ezarri gurdia gurean.

- Bizkaierak —eta euskalkiek, oro har— hizkera estandarrari lexikosailean egin liezaizkioken ekarpenetara mugatu naiz aurrko lerroetan. Baina guztiz antzeko bideak urra genitzake hizkuntzaren beste sail batzuetan ere. Harritzekoa da, esate baterako, *bait-* aurritzkiak azken urteotan lortu duen arrakasta handia, *-eta* atzizkiaren kaltetan. Edota *-ri buruz*, *-(z)ear* (*eror-tze*, *hiltze*)... bezalako egiturek berenganatu duten leku zabala, beste batzuen esparruak txikituz eta ahulduz. Modak moda, euskararen beraren ahulezia dakar horrek luzera begira eta euskalkien arnasa gerta daiteke, hain zuzen, euskararen bizigarri eta zuzpergarri.

Eta neure solasaren hondarrera iritsi naizela, azken gogoe-ta batzuk nahiko nituzke plazaratu:

1. Zazpi herrialdeetako euskaldunek begi onez ikusi eta onartuko luketen hizkera estandarra eraikitzea izan da euskararen batasun-bidean aurkeztu den eredu askoren lehen helburu nagusi. Bai Azkueren «gipuzkera osotuan», bai Basterretxearen «euskara osotuan» eta baita egungo «euskara batuan» bertan ere, esaterako, ezin gardenago sumatzen da helburu hori.

Badirudi, ordea, gure arteko zenbaitek oker ulertu duela helburuaren esangura. Uste izan dugu hango eta hemengo

hitz eta esapideak zurrunbilo zoroan nahasiz, bateko eta beste aditz eta atzizkiak nola edo hala uztartuz eta elkarri josiz, konponduta zegoela auzia. Baina borondaterik hoberenaz itsu-itsuan genbiltzala, ez gara nonbait ohartu baldintza bi direla nahitaezko horretarako. Euskara ondo menperatu eta jakin beharra dagoela batetik, baina jakite hori bideratzen eta dotoretasunez erabiltzen ere asmatu beharra dagoela bestetik. Eta honetantxe datza, hain zuzen, edonoren esku eta edonoren irispidean ez dagoen *hizkuntza-sena*. Eta hain begi-bistakoa dirudien egia honetaz ez jabetzetik etorri zaizkigu etorri beharreak.

2. Euskara «urbanoa», euskara kultu eta jantzia eraikitzea izan da bigarren helburu nagusia. Lizardik nahi bezalatsu, «hizkuntza larreakoa» eta baserri-mundukoa zena «noranahiko» eta «jakite hegoek igo» bihurtzeari ekin diogu eginahalean. Baina izan da, antza, honen esangura ere zuzen ulertu ez denik.

Uste izan dugu hizkuntza jaso eta jantzia eraikitzeko ez zela aski apain eta ez zela aski duin geure eguneroko jardunean generabilena. «Larre» usaina zerion nonbait hizkera horri eta, itxura «nobleagoa» izango bazuen, antzinako eta urruneko hitzak beharko genituen geure idazkietan tartekatu. Zenbat eta halako ugariago eta ezezagunago erabili, orduan eta jasoago izango bide zen, gainera, gure hizkera.

Usteak uste, euskara zailtzea eta hiztun arruntaengandik urruntzea izan da jokabide horrek ekarri digun «onura». Irudi batez baliatzea zilegi bazait, benetako oreka «Txirrita» eta «Axular» uztartzean datzala esango nuke nik neuk. Hizkera mintzatua —«euskara bizia», gaur egungo bizkaitar batzuek diotenez— ordezkatzan du «Txirritak» eta gure literatura tradizioa, berriz, «Axularrek». Iturri biak dira ezinbesteko, biak arreaz dastatu eta agortu beharreko.

Labur esanda, euskalkien arteko nahasketa zenbait egiteko eta euskara bere osotasunean aintzakotzat hartzeko premia badaukagu, eduki, euskaldunok. Euskara esparru guztietara, are goi-kulturarenera, hedatu beharra ere badaukagu euskaldunok, baina *nork bere euskalkian oinarri duela, Euskal Herriaren osotasuna begien aurrean dugula eta hizkuntzasena gidari dugula* ekin beharko diogu nahitaez egiteko horri.

ARGIBIDE BIBLIOGRAFIKOAK

- ARANA-GOIRI, S., 1980: "Lecciones de Ortografía del Euskera bizkaino", *Obras Completas (II)*, Donostia, Sendoa, 810-982.
- AZKUE, R. M., 1923-25: "Morfología Vasca", *Euskera* IV, V eta VI, 807-930.
- CARDABERAZ A., 1973: "Eusqueraren berri onac", *Obras Completas de Agustin de Kardaberaz (I)*, [L. Lopetegui, arg.], Bilbo, LGEV, 155-170.
- ELEIZALDE, K., 1911: "Raza, Lengua y Nación vascas", *Euzkadi*, VIII, 163-196, 243-276 eta 323-339.
- IBIÑAGABEITIA, A., 1952: "Kultur bidean", *Gernika*, 21. zb., 237-239.
- LAKA, I., 1986-87: "Hiperbizkaieraren historiaz", *Anuario "Julio de Urquijo"*, XX, 705-754; XXI, 13-40, 409-424 eta 727-811.
- LAKARRA, J. A., 1986: "Bizkaiera zaharra euskalkien artean", *Anuario "Julio de Urquijo"*, XX, 639-681.
- LARRAMENDI, M., 1969: *Corografía de Guipúzcoa* [J. I. Tellechea Idigoras, arg.], Donostia, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones.
- MITXELENA, K., 1959: "Euskalzaleen Biltzarra", *Euskera*, IV, 171.
- MUNIBE, X., 1907: "El borracho burlado", *RIEV*, I eta hh. [J. de Urquijo, arg.]. 2. arg. Bilbo, LGEV, 1969.
- NINYOLES, R. Ll., 1972: *Idioma y poder social*, Madril, Tecnos.
- PEILLEN, Tx., 1975: "Jon Miranderen bizia", *Jon Mirandere-
ren Idazlan Hattatuak*, Bilbo, Mensajero, 11-29.
- SAROIHANDY, J., 1920: "Cours de langue basque", *RIEV*, XI, 121-132. 2. arg. Bilbo, LGEV, 1969.
- VILLASANTE, L., 1968: "Oñatiko Euskera", *Egan*, 27, 80-94.
- ZAVALA, J. M., 1848: *El verbo regular vascongado del dialecto vizcaino*, Donostia.
- ZUAZO, K., 1987: "Euskaldunek euskalkienganako izan dituzten jarrez", *Anuario "Julio de Urquijo"*, XXI, 927-950.
- ZUAZO, K., 1988: "Diglosia dela eta", *Jakin*, 47. zb., 105-114.
- ZUAZO, K., 1989a: "Zubereraren sailkapenerako", *Anuario "Julio de Urquijo"*, XXII, 609-650.
- ZUAZO, K., 1989b: "Euskara ote da bizkaiera?", *RIEV*, XXXIV, 75-90.

1. Era honetako lekukotasun gehiago ikusi nahi lukeenak Zuazo, 1987 lanera jo lezake.

2. Zubereraren uestezko apartekotasunen benetako arrazoiez badira ohar batzuk Zuazo, 1989a laneari.

3. Bibliografia zabala dago hiperbizkaieraz. Ikuspegiarik orokorra Laka, 1986-87; Lakarra, 1986 eta Zuazo, 1988 eta 1989b lanetan eskura genezake.